

A monoki kiskastély a Thököly-család birtokában*

A monoki kiskastély igen ritkán szolgált főúri lakóhelyként, pedig az épület jelentős történelmi családok tulajdonában állt. Az építető Monaky-család után lányági öröklődésekkel olyan, egyre nevesebb és ismertebb főúri családok tudhatták magukénak a kedves reneszánsz épületet, mint a Thököly-, Nyáry-, Andrásy- és a Széchenyi-család.

A Thököly-családdhoz a kastély történetében elsőként előforduló lányági öröklődés útján jutott. Az 1570-80-as években épült kiskastélyt az akkori főleki várkapitány, Monaki János építtette. Fia bárói rangot nyert, de mivel fiúörököse nem maradt, így birtokai leányágon az Andrásy- és a Thököly-család kezére jutottak. A Monaky Miklós két lánya által örökölt birtokrész két részre oszlott és férjeik tulajdonába került. Így a monoki birtok Monaky Anna révén, aki Andrásy Mátyás hitvese lett, és Monaky Zsuzsanna révén, aki Thököly Zsigmond feleségévé hozta magával a házasságba a birtokot, közöttük fele-fele arányban oszlott meg.

Alig száz évvel a kastély megépülése után az 1673. évi inventárium arról tanúskodik, hogy a kiskastély épülete egyedül Thököly Zsigmond tulajdona. Thököly Zsigmond éppen unokaöccse, Thököly Imre hadszíntérre lépésének évében, 1678-ban hunyt el. Egyetlen fia és örököse, Thököly Miklós mindössze egy évvel élte túl apját és csak leányokat hagyott maga után. Ezért a monoki uradalom a család következő férfi tagjára, Miklós unokatestvérére, Thököly Imrere szállt. Thököly Imre éppen ebben az évben, 1679-ben indult Felső-Magyarország felé, s a folyamatos csapatmozgások közben nem kizárt, hogy érintette Monokot is. Az ekkor már száz éve álló épület csak átmeneti szállásként szolgálhatott egy-egy kapitánynak, de semmiképpen sem ideális reprezentatív épület a nagyobb babérokra törő ifjú hadvezéreknek.

Feltételezhető, hogy amikor Thökölynek először vezetett útja a birtok felé, felmérhette az épületet, ami kevésbé mutatott kedvező képet. Az emeletre szűk lépcső vezetett, harcászati szempontból pedig kevésbé védhető volt mind az épület, mind a terület. Egyetlen szempontból mégis használhatónak és kedvező fekvésűnek bizonyult. Kiváló volt élelmiszer és egyéb raktárnak. Monokon a raktári funkció dominált Thököly egész fejedelemsége alatt. Ezt bizonyítják a befalazott ablakok. Ráadásul Monok éppen a már fejedelem Thököly által preferált hadellátó központ Regéc, és az onnan kiinduló Regéc–Szerencs–Ónod gazdasági ellátó egység vonalába esik, egészen közel Szerencshez. Mivel Thököly birta ez időben Szerencs várát is, így magától értetődik, hogy a kényelmesebb és kedvezőbb fekvésű Szerencs vára előnyben volt a szálláslehetőség választásánál, mint a háttérben meghúzódó monoki kiskastély. A monoki uradalom igazgatását, felügyeletét gondviselőre bízta, ezt a tisztséget Békessi István töltötte be. A területre eső birtokok állapotának ellenőrzését általában évente látta el a fejedelem, afféle „vizitálás” jelleggel, amikor egyik várból a másik felé haladva vizsgálta felül a keze alá eső uradalmak, udvarházak állapotát. Monok esetében is előfordultak ilyen jellegű tulajdonosi vizitálások.

A Thököly családnak köszönhetően maradt fenn két – a XVII. század végi kastélyállapotot rögzítő – inventárium. Az egyik 1673-ból a Thököly Zsigmond-féle, a másik az 1685. évi Thököly fejedelemségének végét jelző birtokelkobzáskor felvett leltár. Thököly Zsigmond 1673. évi inventáriumában már egyértelműen a mai épületről szól. A leltár nyolc helyiséget sorol fel (4 szoba a földszinten, 4 szoba az emeleten). A kastély ebben az időszakban időnként a földesúr által is lakott birtokközpontként funkcionált. Ezzel szemben az 1685. évi összeírásból kitetszik, hogy a kastély állaga igen megromlott, a háborús állapotokra utalnak a befalazott ablakok, felszerelése roppant szegényes, és az összkép egy elhanyagolt házat sejtet, melyben a raktárjelleg dominál. A kastélyt ekkortájt sövénykerítés vette körül, ami előtt rossz állapotú árok húzódtott.

A kastély részletes leírását adó 1685-ös urbáriális összeírás, mint Thököly Imre kúriájáról emlékezik meg az épületről. Romladozó árokról ír, majd rátér az udvarházra. Leírja, hogy az udvarházhoz kis fa feljáró lépcső vezet, melynek két ajtaja van. Az egyik ajtón belül üres, nagy boltozott helyiség, ettől balra egy másik bolt, melyben kemence, jobb kéz felől nyíló kis bolt, betapasztott ablakkal. A nagy boltból nyílik a kétfelé nyíló pinceajtó. Ugyaninnen hosszú fagrádics vezet az emeletre, ahol egy deszkás mennyezetű pitvarból bal kézre egy szoba, nyugatra egy háromablakos boltozott szoba nyílik, emellett árnyékszék, pitvar és feljáró a padlásra. Ebből a pitvarból jobbra kemencés szoba nyílik. Ez a

* A XVI. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémián (Szekszárd, 2011. november 3-án) elhangzott előadás szerkesztett változata.

A monoki kiskastély mai képe

leírás az udvarház mai állapotát tükrözi, feltehető tehát, hogy ugyanez a kúria állt már a XVII. századból ismert első összeírás alkalmával.¹

A két inventárium között eltelt alig több mint tíz év távlatában érdekesnek tűnhet a két összeírás közötti különbség. Tegyük hozzá, hogy nem azonos rangú és súlyú személyiség birtokolja egymást követően a kastélyt, még ha egyazon családfáron is származnak. A savnikai vár és uradalombirtokos Thököly Zsigmondnak átmeneti szálláshelyül nyilván megfeleltethet a kedvező déli fekvésű reprezentatív ebédlő és a hozzá tartozó lakószobák, de a Sárospatakon és Regécen fejedelmi udvartartással bíró Thököly Imrének már nem. Rangbéli különbségekre is ütközhetünk. Thököly Zsigmond bárói címet szerzett, testvére Thököly István és általa fia, Thököly Imre már grófi rangra emelkedett. Ráadásul Thököly Imre 1673-ban az erdélyi fejedelem után Erdély második legnagyobb s leggazdagabb birtokosa volt. Mikor Thököly elfoglalta a monoki uradalmat, kezén néhány év leforgása alatt összpontosult számos vár és város, amelyek korábban hozzá hasonlóan fejedelmek lakhelyéül szolgáltak. Magától értetődik, hogy Thököly Imre nem látott olyan nagy lehetőséget a monoki kiskastélyban és unokabátyjával ellentétben nem használta főúri lakhelyként, még átmeneti időre sem.

Ebből következik, hogy 1673 és 1685 között a monoki kiskastély állapota a háborús állapotoknak köszönhetően leromlott, bár az idők viszontagságait éppen kisebb jelentősége miatt épségben átvészelte. A raktári jelleg számos várat és kastélyt megmentett a pusztulástól, közülük sorolható a monoki is. Az egyemeletes kastélyt reneszánsz és gótikus stílusjegyek jellemzik, ezeket példázzák a reneszánsz ikerablakok és a futókutya díszítés. A XVII. század derekán Thököly Zsigmond korában értékét 1500 forintra becsülték.

A kastély északnyugati sarkán kerek saroktoronyos, délkeleti sarkán toronyként kiugró téglalap alapú építmény állt. A XVI. században bástyás erődfallal vették körül, amelyet lőréses saroktorony is erősített. A belső díszítésének nyomait kék ornamentális festésrészletek mutatják. Az 1685. évi összeírás kiterjedt a bejáratra, a kettős kapuzatra is. A kapu előtt egy zsindelyezett filagória állt, amelyre falépcsők vezettek. A kapu két részből állt: a külső egy felvonó kapu, a belső pedig egy egész fából faragott deszkaajtó volt, amelynek tolóretesze a köfalba járt. A földszint gazdasági- és tárolóhelyiségeiben a birtok alkalmazottai és a tulajdonosokat kiszolgáló cselédek serénykedtek. A bejárat téréből egy falépcsőn juthattak az emeletre, az uraság lakóhelyére. Itt voltak a hálószobák, s a fogadószoba is.²

¹ http://www.castrumbene.hu/files/c7_05melegh.pdf; *Melegh Szabolcs*: A monoki kiskastély inventáriumi.

² *Gerőné Krámer Márta*: A monoki régi kastély. Bp., 1963.

A kiskastély áttekintő rajza

Thököly Imre török fogságba kerülése után a család fiúágon kihalt másik ága örökölte a monoki uradalmat. A kastély Thököly Zsigmond lánya, Thököly Zsófia házassága által a Nyáry-család tulajdonába került. A további századok során már az Andrássy-család számára sem volt elegendő nagyságú a monoki kiskastély, ha a későbbiekben főúri lakóhelyként is szolgált, az ugyanúgy, mint a kastély egész történetében, nem a család fő ágához kapcsolódott. Használói mindig a jelentős befolyású nagy családok oldalági férfitagjai lettek. Mintegy átok ült a kastélyon, hogy tulajdonosai előbb-utóbb fiúágon kihaltak, és lányok házasságai révén szállt egyik családról a másikra az épület.

Felhasznált irodalom: *Feld István:* 16. századi kastélyok Északkelet-Magyarországon. Sárospatak, 2000. 59–63.; *Gerőné Krámer Márta:* A monoki középkori kastély falkutatása és építéstörténete. Magyar Műemlékvédelem 1961–1962.; *H. Takács Marianna:* Magyarországi udvarházak és kastélyok. Akadémiai Kiadó, Bp., 1970. 92–95.; *Monok látnivalók. Tájékozódás múzeumok kiskönyvtára.* Bp., 1995. 3–7.; *Nagy Iván:* Magyarország családi címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Bp., 1897.; *Szerencsi kistérség. Kincses könyvek, kistérségek értékléptára.* Bp., 2005. 83.

Kardos Tímea

Szolgák és szolgálók jogviszonya a Káli-medencében II.

A cseléd kötelezettségei és azok teljesítése

A Cstc. 2.§-a alapján a cseléd a szerződés megkötését követő szolgálatba lépésével a gazda, illetőleg családja háznépének tagjává vált. Ebből mindkét félre nézve az anyagi kötelezettségeken túli, a törvényben szabályozott viszonyos (kölcsonös) jogok és kötelezettségek támadtak. A gazda és cselédje között szoros személyes kapcsolat alakult ki, mely egyértelmű alá-fölérendeltséget jelentett, a cseléd számára nyilvánvalóan függést. A cseléd személyi autonómiája nagymértékben korlátozódott, munkavégzését, sőt, mondhatni egész életét a gazda szabta meg, folyamatosan, közvetlenül ellenőrizte. A Cstc.-ben a létrejött jogviszony tartalmaként a cseléd kötelezettségei között szerepelnek többek közt az alábbiak. A munkákat, melyekre szegődött, hiven, pontosan, a legjobb tehetsége szerint volt köteles elvégezni. Bizonyos feltételek esetén a szegődött munkán kívüli, attól nem messze eső szolgálatot is tel-